

Een archeologische begeleiding aan de Grachtstraat te Zoutkamp, gemeente De Marne (Gr.)

A. Wieringa & M.J.M. de Wit
Met een bijdrage van K.L.B. Bosma

ARC-Rapporten 2008-102

Groningen
4 augustus 2008
ISSN 1574-6887

Colofon

Een archeologische begeleiding aan de Grachtstraat te Zoutkamp,
gemeente De Marne (Gr.)

ARC-Rapporten 2008-102
ARC-Projectcode 2008/220

Opdrachtgever
Gemeente De Marne
Bevoegd gezag
Gemeente De Marne
Beheer en plaats van documentatie
Archaeological Research & Consultancy

ARCHIS nummer begeleiding
29136

Tekst
A. Wieringa & M.J.M. de Wit, met een bijdrage van K.L.B. Bosma
Afbeeldingen
B. Schomaker
Redactie
N. van Malssen

Status
definitieve versie

Autorisatie — C.G. Koopstra

Uitgegeven door
ARC bv
Postbus 41018
9701 CA Groningen

ISSN 1574-6887

Groningen, 4 augustus 2008

Een recente lijst van de ARC-Rapporten is te vinden op www.arcbv.nl

1 Inleiding

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

Aan de Grachtstraat te Zoutkamp, ter plaatse van de parkeerplaats naast de christelijke jeugdsoos, wordt een woning gebouwd. Aangezien de locatie binnen de oude kern en vesting Zoutkamp valt, heeft, in opdracht van gemeente De Marne, tijdens het ontgraven van het terrein voor de nieuwbouw archeologische begeleiding plaatsgevonden. Deze archeologische begeleiding werd uitgevoerd door Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) op donderdag 5 juni 2008. Het veldwerk werd uitgevoerd door mw. drs. M. Essink en dhr. A. Wieringa. De uitwerking en rapportage is verzorgd door dhr. A. Wieringa en mw. drs. M.J.M. de Wit. De uitwerking en rapportage van het vondstmateriaal is uitgevoerd door mw. drs. K.L.B. Bosma (aardewerk en pijpjarde) en mw. drs. H. Halıcı (faunaresten). Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd conform de eisen die gesteld worden in de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.1.¹

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied bevindt zich aan de Grachtstraat, aan de noordkant van het centrum van Zoutkamp (afb. 1).

1.3 Objectgegevens

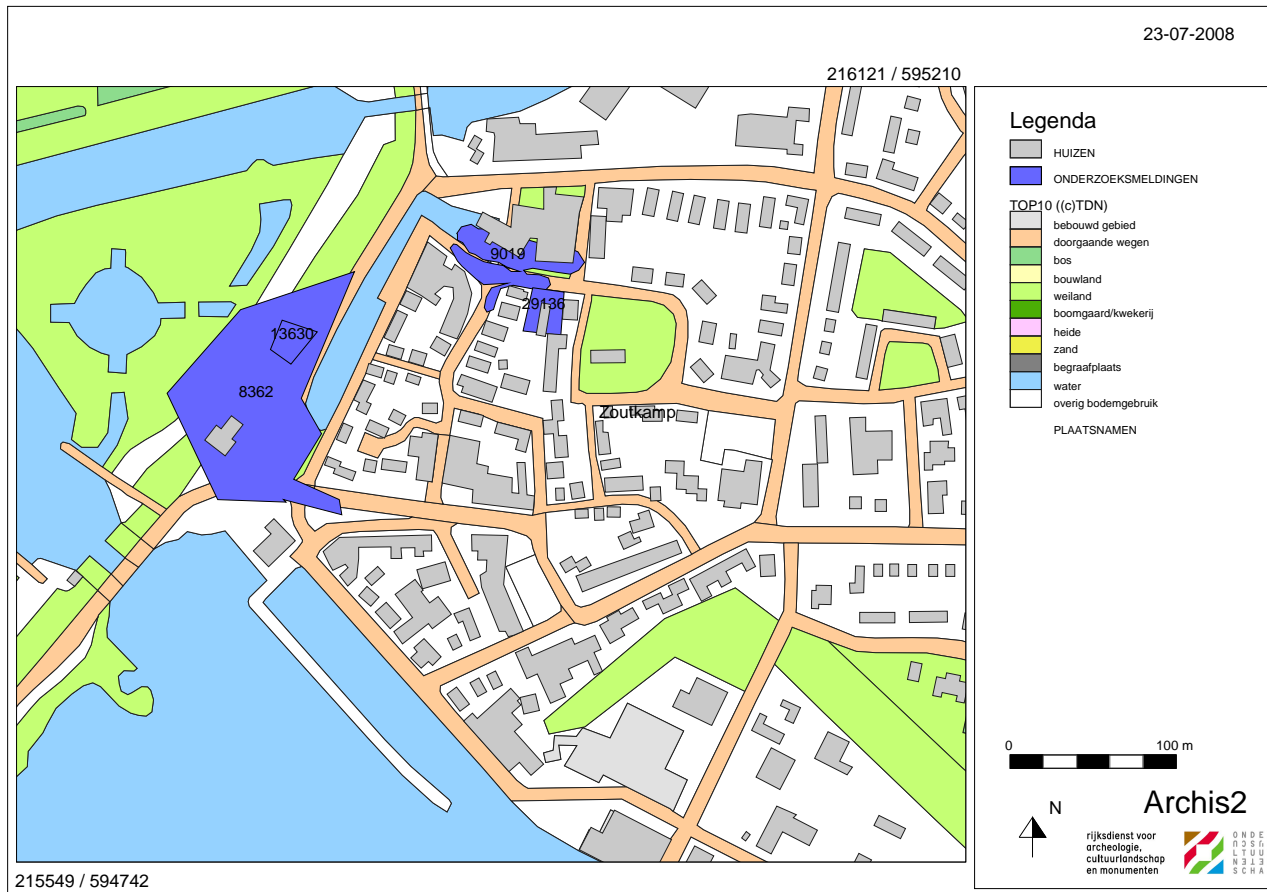
Provincie	Groningen
Gemeente	De Marne
Plaats	Zoutkamp
Toponiem	Grachtstraat
Kaartblad	06F
Coördinaten	215.870/595.090 (noord) 215.880/595.075 (oost) 215.865/595.060 (zuid) 215.855/595.075 (west)
Periode	IJzertijd – Nieuwe Tijd
Type object	Wierde/Vesting
Type bodem	Niet gekarteerd
Geomorfologie	Niet gekarteerd
Grondwaterstand	III

1.4 Doel van het onderzoek

Het doel van de archeologische begeleiding is het vaststellen van de aanwezigheid van gave archeologische resten: wierdelagen en sporen uit het vestingstijdperk. Het programma van Eisen (PvE) voor onderhavig onderzoek werd opgesteld door drs. J. Molema en drs. A. Mennens-van Zeist van Steunpunt Libau te Groningen. In het PvE zijn de volgende onderzoeksvragen gesteld:

¹De inhoud van de KNA kan worden geraadpleegd op www.sikb.nl

Afbeelding 1 Kaart van Zoutkamp met daarop de onderzoekslocatie in blauw (onderzoeksmelding 29136) .
Bron: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, Archis II.

- 1 *Wat is de setting, aard, omvang, ouderdom, gaafheid en conserveringsgraad van de aanwezige resten?*
- 2 *Is er sprake van een wierde en tot welke wierdengeneratie behoort deze?*
- 3 *Welke 'bouwkundige' gegevens leveren de restanten van de vestingwerken op?*
- 4 *Geven de aangetroffen resten aanleiding tot het bijstellen van het huidige beeld van de bewoningsgeschiedenis van Zoutkamp?*
- 5 *Wat is de waarde van de archeologische resten?*

1.5 Werkwijze

Tijdens het machinaal ontgraven van het terrein werden visuele waarnemingen gedaan (afb. 3). De bodem van de bouwput werd, alvorens er funderingszand werd ingebracht, opgeschaafd, waarbij tegelijkertijd vondstmateriaal werd verzameld. Daarnaast werden de oostelijke en zuidelijke putwand met de schop afgestoken en werd een deel van het zo verkregen oostelijke wandprofiel middels tekening en foto's vastgelegd. Vondstmateriaal dat tijdens de ontgraving werd geborgen kon aan de in het profiel gedocumenteerde grondsporen worden gekoppeld. De ontgravingsdiepte ten opzichte van het maaiveld varieerde van ca. 1 m aan de zuidzijde tot ca. 50 centimeter aan de noordzijde.

2 Archeologische setting

Het vestingdorp Zoutkamp ligt mogelijk op een wierde, die vanaf de IJzertijd is ontstaan. Dit is echter niet geheel zeker. De vesting zelf dateert uit de laat-16e eeuw (Lepage 1994, p. 117). Het onderzoeksgebied lijkt op de kadastrale minuut van de kern van Zoutkamp uit circa 1830 en op de historische kaart uit circa 1853 deels bebouwd en deels in gebruik als tuin. In deze periode ligt Zoutkamp als havenplaats direct aan de Lauwerszee. Aan het begin van de 19de eeuw lagen ten zuiden van de oude kern twee zogenaamde 'paalwerken' waarbinnen de (visserij)schepen veilig konden aanleggen. Binnen het meest westelijke paalwerk zal de haven van Zoutkamp hebben gelegen. De haven en de paalwerken kwamen na de afsluiting van het Reitdiep bij Zoutkamp in 1877 binnendijks te liggen. Op de historische kaart uit 1900 is te zien dat deze delen zijn ingepolderd. Binnen het westelijke paalwerk zijn huizen neergezet en binnen het oostelijke deel verschenen akkers en weiland.² Op het onderzoeksterrein hebben tot in de jaren '70 van de vorige eeuw een opslagplaats voor ijs ten behoeve van de visserij en een palingrokerij gelegen.³

²Bron: J. Molema en A. Mennens-van Zeist, 2008. Programma van Eisen Grachtstraat Zoutkamp.

³Mondelinge mededeling van een buurtbewonder aan M. Essink.

3 Veldwerk

3.1 Bodemopbouw

De tot de ontgravingsdiepte van de bouwput waargenomen bodemopbouw bleek geheel antropogeen van aard. Het terrein, dat onder een helling van zuid naar noord ligt, was tot voor kort grotendeels in gebruik als parkeerplaats, waarvoor circa 30 tot 50 cm zand was opgebracht. Hieronder werden enkele antropogene kleilagen waargenomen, toebehorend aan één grondspoor, de vestinggracht. De bodemopbouw bleek langs de gehele noordzijde van de bouwput over een strook van ca. 6 m recentelijk verstoord te zijn.

3.2 Sporen

Naast genoemd funderingszand voor de parkeerplaats werden tijdens het ontgraven enkele resten van funderingen waargenomen, die niet op tekening zijn gezet. Het betrof de onderzijde van een gevel, op ca. 60 cm boven NAP, die langs de westelijke putrand lag, en een funderingsrestant haaks daarop met baksteenmaat $24,5 \times 12,5 \times 4,5$ cm. In de fundering langs de westzijde werden oude electriciteitsleidingen waargenomen. De funderingen zijn die van de hierboven genoemde opslagplaats voor ijs of de palingrokerij. Tussen deze funderingen en onder het zand werden de vermoedelijke insteek, vullagen en dempingslaag van de vestinggracht waargenomen (afb. 4 en 2). Deze lagen bestonden uit sterk zandige klei, waarvan enkele zeer rijk aan humus. Alle kleilagen bevatten baksteenresten en aardewerk. De gelaagdheid van de sporen stemt overeen met de verwachte vestingwerken. Net als het huidige maaiveld, dat van zuid naar noord helt, lopen de sporen ook af naar het noorden.

3.3 Vondsten

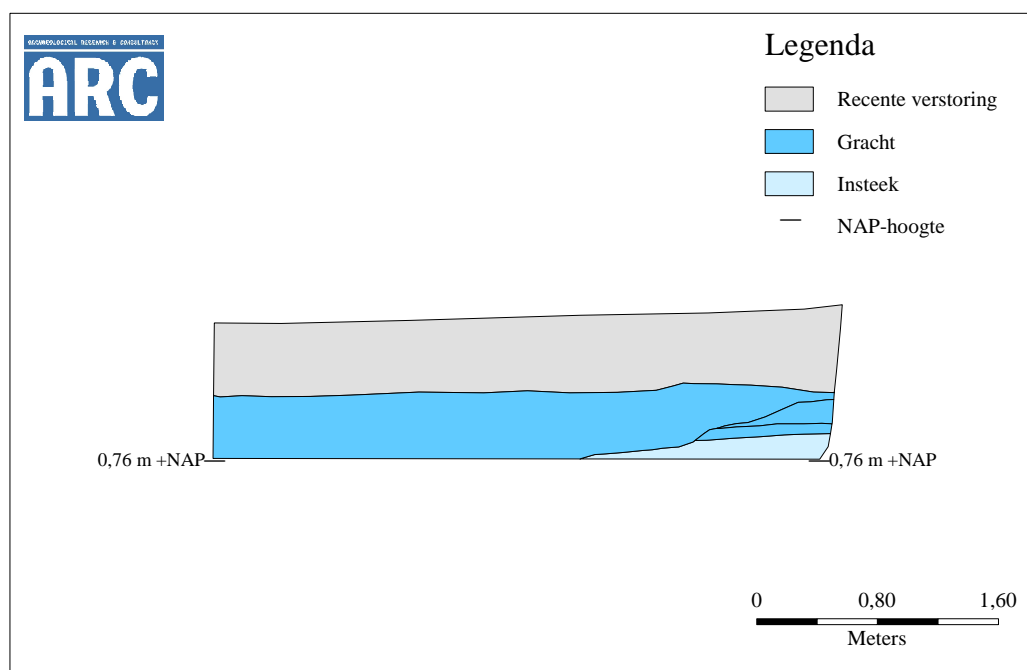
Tijdens het onderzoek is een aantal vondsten geborgen, zowel tijdens het ontgraven als uit het vlak en de profielen van de werkput. Deze vondsten bestaan uit aardewerk, pijpaaarde en dierlijk botmateriaal en zijn grotendeels afkomstig uit de demplaag van de gracht. Het dierlijk botmateriaal bestaat uit een pelvis, een heiligbeen, acht wervels en twee ribben van een geit, alle van hetzelfde dier.⁴ Het aardewerk en de pijpaaarde wordt hieronder behandeld.

3.3.1 Aardewerk en pijpaaarde

K.L.B. Bosma

Tijdens het onderzoek is een kleine hoeveelheid aardewerk en pijpaaarde geborgen. In de eerste plaats betreft het 43 scherven van aardewerk uit de tweede helft van de 18e eeuw (tabel 1). Deze scherven vertegenwoordigen minimaal 26 individuele vormen. De grootste component hiervan bestaat uit roodbakkend aardewerk. Van deze aardewerksoort zijn onder meer een schotel, twee Nederrijnse borden, een kan, twee testen en twee grappen geïdentificeerd. Enkele vormen waren vanwege

⁴Determinatie H. Halici.

Afbeelding 2 Oostprofiel. Kaart: B. Schomaker.

de gefragmenteerdheid niet nader te determineren. Naast roodbakkend aardewerk zijn fragmenten van een bord en een kop van industrieel vervaardigde witte keramiek met een blauwe onderglazuur decoratie aangetroffen. Beide zijn afkomstig uit Engelse productiecentra. Verder is een kop van Chinees Qianlong porselein geborgen. Het betreft een kopje van zogeheten capucijnerwaar, met een bruine en blauwe decoratie. Fragmenten van een schotel van tinglazuuraardewerk tonen een voorstelling in blauw van een deel van een vogel, waarschijnlijk een haan. Deze schotel, op de achterzijde voorzien van loodglazuur, is vrijwel zeker afkomstig uit Friesland. Een ander schotelfragment van tinglazuuraardewerk is vermoedelijk afkomstig uit West-Nederland, mogelijk Delft. Tot slot is een fragment van een in Duitsland geproduceerde steengoed waterfles aangetroffen. Pijpaarde is vertegenwoordigd met vier fragmenten: drie fragmenten van stelen en één fragment van een pijpenkop. De pijpenkop heeft een hielmerk in de vorm van een gekroonde D en heeft als bijmerk op de linkerkant een Gouds wapenschild. De filz is versierd met een radering en het oppervlak van de pijp is gepolijst. De herkomst is waarschijnlijk Gouda.

vnr	soort	aantal	mai	datering	opmerking
1	faience	1	1	18B	fragment van bord van 'boerendelfts'
1	industrieel wit	3	2	1780–1800	kop met creamware met blauwe onderglazuur beschildering, Engeland en 2 fragmenten van bord die passen aan het fragment uit vnr. 3
1	majolica	6	1	18	schotel met voorstelling van een vogel (haan?), Friesland
1	porselein	1	1	18	kopje van Qianlong capucijner waar
1	roodbakkend aardewerk	18	8	18B	schotel, Nederrijns bord, 2 testen, 2 grapen en 3 onbepaalde vormen
1	steengoed	1	1	18B	waterfles, Duitsland
1	witbakkend aardewerk	1	1	Nieuwe Tijd	aanzet van een oor van vorm met koperglazuur op de buiten- en loodglazuur op de binnenzijde
2	roodbakkend aardewerk	1	1	18B	oor van een kan
3	industrieel wit	1	0	1780–1800	randje van een bord met blauw onderglazuur drukdecor, Engeland, past aan fragmenten in vnr. 1
3	roodbakkend aardewerk	10	10	18	1 pot en 1 Nederrijns bord, rest onbepaalde vormen

Tabel 1 Aangetroffen aardewerk.

4 Conclusies

De tijdens de begeleiding waargenomen funderingen hebben waarschijnlijk toebehoord aan 19e of vroeg-20e eeuwse bebouwing: de opslagplaats voor ijs of de palingrokerij (zie paragraaf 2). De gracht, waarvan de demping aan de hand van het aardewerk in de tweede helft van de 18e eeuw kan worden geplaatst, is maar voor een beperkt deel waargenomen, gezien de ontgravingsdiepte van het terrein. In de diepere ondergrond zijn meer en oudere vullagen te verwachten.

Met betrekking tot de onderzoeksvragen die in het PvE zijn gesteld, kunnen de volgende antwoorden worden gegeven:

- 1 *Wat is de setting, aard, omvang, ouderdom, gaafheid en conserveringsgraad van de aanwezige resten?*

Het enige waargenomen archeologische grondspoor is de gracht die gelegen was tussen de oostelijke en zuidelijke dwinger van de laat-16e eeuwse vesting Zoutkamp (Lepage 1994, p. 117). Gezien de omvang van een gemiddelde gracht en de beperkte omvang van de bouwput is de omvang van de gracht niet vast te stellen, hooguit de begrenzing van de gracht aan de zuidzijde. De gracht bleek een zeer humusrijke en dichte kleivulling te hebben en is relatief weinig verstoord. Gezien de redelijke hoeveelheden vondstmateriaal die bij het onderzoek zijn geborgen en de diepte van dit soort grondsporen, kan op grotere diepte sprake zijn van een uitstekende conserveringsgraad van organisch materiaal als hout, textiel, leer en – gezien de ligging van Zoutkamp – visresten en vissersgerei.

- 2 *Is er sprake van een wierde en tot welke wierdegeneratie behoort deze?*

Duidelijke ophooglagen van een wierde zijn niet aangetoond. Waarschijnlijk

horen alle sporen bij de vestingwerken.

- 3 *Welke 'bouwkundige' gegevens leveren de restanten van de vestingwerken op?*

Uit de begeleiding kan worden opgemaakt dat de gedempte gracht evenwijdig loopt aan de huidige Grachtstraat, en dat de binnenzijde van deze gracht circa 8 meter ten zuiden van de straat ligt.

- 4 *Geven de aangetroffen resten aanleiding tot het bijstellen van het huidige beeld van de bewoningsgeschiedenis van Zoutkamp?*

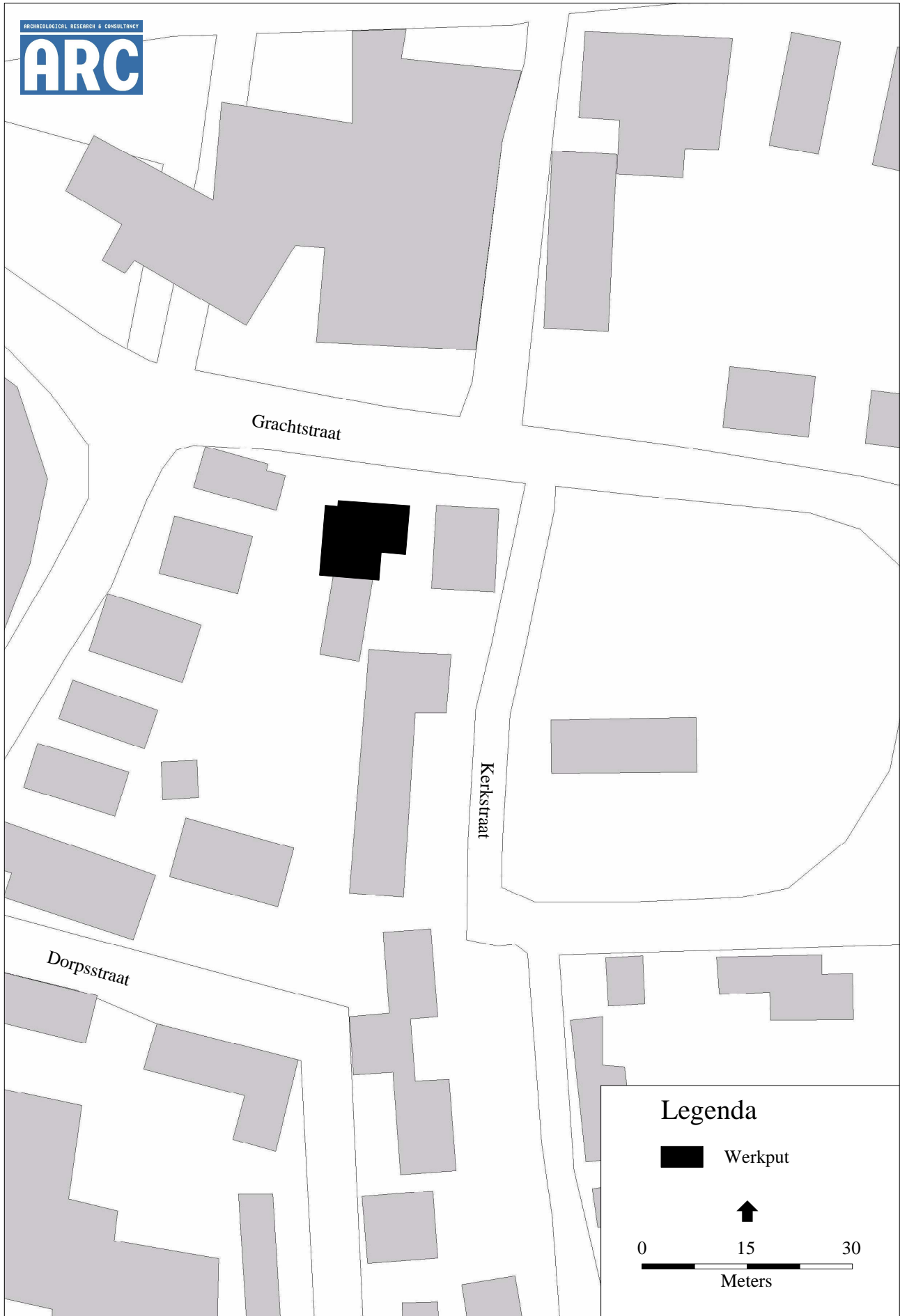
De aangetroffen resten geven geen aanleiding tot het bijstellen van het huidige beeld van de bewoningsgeschiedenis van Zoutkamp.

- 5 *Wat is de waarde van de archeologische resten?*

Gesteld kan worden dat dit deel van de vestinggracht (en mogelijk ook andere delen) gedempt is met afval uit de toenmalige nederzetting. Dit afval kan, zeker als de conserveringsgraad van met name organisch materiaal hoog is, een beeld geven van de voedsel- en materiële cultuur van een visserdorp in de late 16e – late 18e eeuw.

5 Samenvatting

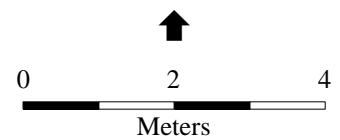
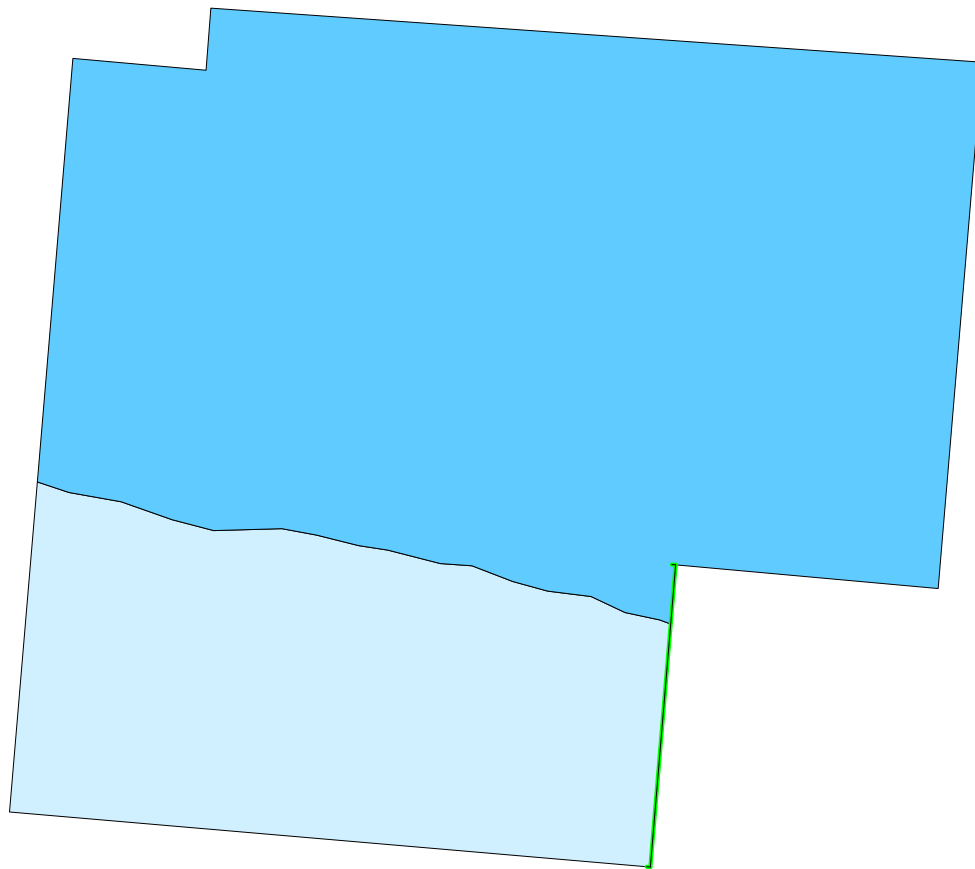
Bij de archeologische begeleiding van het uitgraven van een perceel ten behoeve van woningbouw aan de Grachtstraat te Zoutkamp (Gr.) werd een deel van een gracht aangetroffen. Het betreft de vestinggracht die gelegen was tussen de oostelijke en zuidelijke dwinger van de laat-16e eeuwse vesting Zoutkamp. De gracht ligt evenwijdig aan de huidige Grachtstraat, zo'n 8 meter ten zuiden van de straat. In de dempingslaag van de gracht is 18e eeuws vondstmateriaal aangetroffen, met name aardewerk. Dit geeft aan dat de gracht in deze tijd (de tweede helft van de 18e eeuw) in onbruik raakte en dat men de gracht opvulde met stadssafval. Eventuele sporen of lagen die kunnen hebben toebehoord aan de wierde van Zoutkamp zijn niet aangetroffen. Wel werden de funderingen van 19e of 20e eeuwse bebouwing gevonden, afkomstig van een opslagplaats voor ijs of een palingrokerij.

Afbeelding 3 Locatie van de werkput (Kaart: B. Schomaker).

Legenda

- Gracht
- Insteek
- Profielaanduiding

Afbeelding 4 De werkput met de sporen en de locatie van het gedocumenteerde profiel (Kaart: B. Schomaker).

Literatuur

Lepage, J.D., 1994. *Vestingen en schansen in Groningen. Eeuwenlang de hoeksteen van de Nederlandse defensie*. Utrecht.